

Hopelijk is de zakelijke doch stijlvolle vormgeving voor de boeken uit deze serie dan intact gebleven.

Stefan de Boer
Rabobank Nederland
Afdeling Bedrijfshistorie

Marcel Hoogenboom, *Standenstrijd en zekerheid. Een geschiedenis van oude orde en sociale zorg in Nederland*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam 2003 (Amsterdam: Boom, 2004) 450 p. ISBN 9085060206

Uitgangspunt voor Hoogenbooms *Standenstrijd en zekerheid* was het bekende gegeven dat het Nederlandse stelsel van sociale verzekeringen in vergelijking met dat in andere landen pas laat tot ontwikkeling kwam, dat het ten slotte uitgroeide tot een zeer genereus stelsel ('een lange sissier en een late knal') en dat het een gemengde vorm had met verschillende arrangementen die naast elkaar bestonden.

Het antwoord op de vraag hoe dit kwam, is kernachtig geformuleerd. Er bestond volgens Hoogenboom tot in de jaren dertig van de vorige eeuw een 'oude orde' die de ontwikkeling van sociale verzekeringen zo lang mogelijk tegenhield, vervolgens aanpassingen vertraagde of afzwakte en uiteindelijk probeerde de uitvoering zo veel mogelijk in eigen hand te houden. Deze orde bestond uit adellijke geslachten die vooral in het oosten des lands ook na 1795 veel invloed behielden en uit patriciërs-geslachten uit de Hollandse en Zeeuwse steden. Zij kregen steun van twee oude middenklassen, de gezeten middenstand in de oude steden en de grote hereboeren uit Oost-Groningen en Friesland. Aan het begin van de twintigste eeuw vormden de leiders van deze groepen een netwerk met als voornaamste organisaties: de Bond van Vrije Liberalen, de Christelijk-Historische Unie, Centraal Beheer, de Centrale Werkgevers Risicobank, het Koninklijk Nederlands Landbouwcomité, de Nederlandse Middenstandsbond en de Vereniging van Nederlandse Werkgevers. De 'aristocraten' beheersten niet alleen deze organisaties, maar domineerden tot 1918 ook de katholieke kamerfracties. Tegenover hen stonden de 'democraten': sociaal liberalen, katholieke democraten, socialisten en nieuwe katholieke ondernemers met name in Noord-Brabant. Na 1918 werden de 'democraten' door diverse oorzaken geleidelijk sterker. Het keerpunt was het in 1928 gesloten compromis over de uitvoering van de Ziektewet tussen de katholieke werkgevers en de vakbonden. Dit door werkgeverssecretaris L.G. Kortenhorst bedacht compromis maakte de weg vrij voor de rooms-rode samenwerking die iets meer dan tien jaar later tot stand kwam. De crisis van 1929 betekende de nekslag voor de oude orde en haar voorkeur voor vrijhandel en een passieve, niet interveniërende staat. Tijdens het regime van Colijn brak de gedachte door van de ordening die alle maatschappelijke problemen zou oplossen. In 1939 was zo een nieuwe meerderheid tot stand gekomen, maar de Tweede Wereldoorlog verhinderde de uitvoering van de ideeën.

In de periode 1880-1940 was Nederland in Hoogenbooms optiek 'een maatschappij-in-overgang'. Dat leidde tot compromissen en tot de chaotische structuur van het sociale zekerheidsstelsel in 1940. Dit nieuwe begrip vult de verzuiling als verklarende factor aan.

De zuilen waren inderdaad zeer verdeeld over de sociale politiek, maar dit feit is al enige decennia door diverse historici gesignaleerd en geanalyseerd dus niets nieuws.

Wellicht wreekt zich hier dat de auteur nauwelijks bij historici te rade is gegaan. In de literatuurlijst miste ik het vierdelige werk *Zoeken naar zekerheid* van Jacques van Gerwen en Marco van Leeuwen. Daarentegen is wel gebruik gemaakt van Jos van Meeuwens *Lijden aan eenheid* uit 1998, maar juist deze auteur beschreef op pregnante wijze hoe de katholieke zuil tot op het bot verdeeld was over de sociale kwestie en over de te volgen sociale politiek. P.J.M. Aalberse schrijft tijdens het Interbellum herhaaldelijk in zijn dagboek te vrezen dat de partij uit elkaar zal vallen, waarbij de rechtervleugel wel eens over zou kunnen stappen naar de NSB en de arbeiders socialist zouden worden. Hoewel Hoogenboom de katholieke partij het haar toekomstige volle pond geeft, laat hij mijns inziens ten onrechte de rol die het episcopaat speelde buiten beschouwing en dat is jammer, want binnen dit clubje van vijf heren met uiteenlopende meningen valt wellicht ook een verdeling te maken tussen aristocraten en democraten.

Op Hoogenbooms these valt nog meer af te dingen. De oude orde hield in 1940 niet op te bestaan. Een partij als de CHU bleef ook na de bevrijding bestaan en deel uitmaken van vele kabinetten. Het gedachtegoed van de Vrijheidsbond leefde voort in de VVD en een typische representant van de oude orde, D.U. Stikker, die uit een geslacht van Oost-Groningse hereboeren stamde, richtte in mei 1945 de Stichting van de Arbeid op die een hoofdrol speelde in de naoorlogse overleconomie.

Een tweede bezwaar is dat de factor economie in dit boek geen enkele rol speelt. Hoeveel sociale zekerheid kon de Nederlandse economie zich veroorloven? Een zeer opmerkelijke lacune is dat één sociale verzekering, de ziekenfondsverzekering, zonder dat dit wordt toegelicht, helemaal buiten beeld blijft. Op dit terrein speelden de in de Maatschappij Geneeskunst georganiseerde artsen een, ook internationaal gezien, opvallende rol. Vanaf 1914 richtte de Maatschappij eigen ziekenfondsen op die al spoedig in conflict kwamen met de andere ziekenfondsen. Hoe moeten we de artsen eigenlijk inpassen in het schema aristocraten-democraten? Veel artsen op het platteland waren vóór 1940 helemaal niet zo welvarend en adellijke titels kwam men in deze wereld niet veel tegen. Naast deze twee soorten ziekenfondsen waren er nog de zogenaamde directiefondsen en vanaf circa 1930 katholieke fondsen en al deze fondsen en hun koepels maakten voortdurend ruzie met elkaar. Ondanks al dit wild geraas was in 1940 ongeveer 46 procent van de bevolking aangesloten bij een ziekenfonds, een dekking die nauwelijks verschilt met de door de auteur berekende dekking van de overige sociale verzekeringen.

Binnen het bestek van deze recensie is helaas geen ruimte om in te gaan op andere positieve en negatieve kanten van dit interessante en prikkelende boek dat steunt op een breed opgezet literatuur- en archiefonderzoek en dat veel nieuwe, ten dele in de bijlagen verwerkte informatie verschaft. Als dissertatie is het zeker geslaagd te noemen en ik ben dan ook benieuwd naar toekomstige publicaties van deze onderzoeker.

Ton Kappelhof

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Den Haag